

En Salmebogsstrid i Hjortdal.

Bidrag til evangelisk-kristelig Salmebogs Historie.

Af Forst. F. ELLE JENSEN

DEN SAAKALDTE ”evangelisk-kristelige Salmebog”, der udkom 1798, og som var tænkt som en Afløser af den hidtil almindeligt brugte, der bar Kingos Navn, betød formelt et betydeligt Fremskridt, for saa vidt som de i den optagne Salmer i Reglen kun var paa en 5-6 Vers, og der i dem var en gennemført Rytme, noget der ikke havde udmærket de gamle. I kristelig Henseende betegnede den derimod et afgjort Tilbageskridt, idet det for Udgiverne mest var kommet an paa i jævne og forstaaelige Vendinger at tolke en rationaliserende Livsopfattelse med Hovedvægten paa Talen om en kærlig og alvis Gud og et dydigt Levned, hvortil Jesus ved sin Lære og sin Død vil hjælpe Mennesker, og paa samme Maade var den Alvor og aandelige Dybde, der havde kendetegnet Kingos Bog, afløst af en poesiforladt og snusfornuftig Dagligdagshed, der ikke afbødtes ved mange højtravende Ord og sentimentale Vendinger. Indholdet var ganske vist helt ortodoks, men i den Iklædning, hvori det her fremtraadte, gjorde det utvivlsomt den evangelisk-kristelige Salmebog til den ringeste, den danske Kirke har haft.

Skønt de ledende Kirkemænd med Biskop Balle i Spidsen gjorde, hvad de kunde, for at faa den nye Salmebog indført i Menighederne, som de med Urette troede derved lettere vilde forstaa, hvad Kristendom er, og hvad den kræver af den enkelte, blev der dog ikke udstedt noget ligefremt Paabud derom. Tværtimod blev det (Resolut. af 31. Oktb. 1800 og Kancelliskrivelse af 21. Nov. 1801) fastslaaet, at det kun skulde ske, hvor Præst og Menighed enedes om det, men da Gejstligheden som oftest var meget ivrig for Sagen, og der i Reglen ikke blandt Lægfolk var nogen videre Forstaaelse for de gamle Salmers Fortrin trængte den nye lidt efter lidt igennem, om ikke overalt, saa alligevel i de allerfleste Sogne. Nogle Steder gjorde man dog Modstand, dels af religiøse Grunde, fordi man fandt, at den forflygtigede Kristendommen, dels af praktiske, som naar man ikke kunde finde ud af det nyindførte Nummersystem eller helst vilde blive ved det tilvante, og Følgen kunde da blive bitre Stridigheder mellem Menigheder og Præster, især naar de sidste søgte at trumfe deres Vilje igennem. Mest bekendt blev den Kamp, de saakaldte ”stærke Jyder” paa Horsens-Vejleegnen førte for at beholde deres Kingo, men ogsaa fra andre Egne meldes der om, hvorledes Bønderne ikke vilde give efter for nogen Overtalelse, og at det lykkedes dem at gaa af med Sejren. Det er om et saadant Tilfælde, der skal berettes i det følgende.

I Aalborg Stift kunde Biskop *Studsgaard* (død 1806) ikke lide Bogen, men under hans Efterfølger, *Rasmus Jansen* (død 1827), kom den efterhaanden i Brug adskillige Steder, i selve Aalborg dog først 1817. Man hører ikke noget om, at det vakte Uro her; det gjorde det derimod, da Pastor *A. B. Birch* et Par Aar senere søgte at faa den indført i *Hjortdal* Menighed.

Pastor Birch var født 1866 i Svaneke, hvor hans Fader var Købmand. Efter at være blevet Student lærte han

Engelsk, Tysk og Fransk saa grundigt, at han 1798 kunde blive Translatør, men da han formodentlig ikke har ment at kunne tjene sit Brød derved, tog han 1799 theologisk Embedseksamen. Foreløbig kunde han dog ikke vente at faa Kald, og i den følgende Tid har han vel saa alligevel prøvet at tjene til Livets Ophold ved sine Sprogkundskaber. 1802 udgav han en Bog ”med forskellige Belæringer og Regler om Skik og Brug, til Hjælp for Kvinderne”, og 1809 en Oversættelse af nogle af Skotten *Hugh Blair's*¹) Prædikener²). Skulde man herudfra bedømme hans religiøse Standpunkt, maa det vistnok nærmest have været en Slags mildere Rationalisme; om han har haft Lyst til Præstegerningen, vides ikke, men som det vil ses af det følgende, har han ikke egnet sig for den.

1812 blev Birch udnævnt til Sognepræst i Hjortdal, der dengang var et selvstændigt Pastorat. Om hans Forhold til sin Menighed i den første Tid er der ikke noget at oplyse, men han er formentlig ret snart kommet paa Kant med den paa Grund af sit selvfuldende og rethaveriske Væsen; derimod ved vi temmelig god Besked om det i Aarene 1817-19, da han søgte at paatvinge sine Sognebørn den evangelisk-kristelige Salmebog³).

Den ydre Anledning hertil var Reformationsjubilæet i Efteraaret 1817, som Birch fandt var et passende Tidspunkt til Sagens Gennemførelse. Noget forinden bekendtgjorde han derfor fra Prædikestolen, at han ønskede den nye Salmebog antaget, idet han samtidig priste dens Fortrin og opmuntrede Menigheden til at anskaffe den. Samtidig sendte han en Liste rundt i Sognet med Opfordring til Beboerne om paa den at skrive deres Navne i Tilslutning til Reformen; de, der ikke samstemmede, skulde give en Motivering for deres Vægning.

Kun 4, deriblandt Kirkeejeren, Proprietær *Mørup* fra Kjeldgaard, skrev under. Mørup tilføjede yderligere, at han nærede det visse Haab, at ingen i Menigheden havde saa liden Agtelse for Religionen, at han vilde fremkomme med nogen Indvending mod dette Forslag. Paa den Liste, der cirkulerede, og hvor kun Mørups Navn og Paategning fandtes afskrevet, havde Birch oplyst, at Originalen var blevet Ødelagt, men andre havde givet deres Tilslutning ligesom han. Det hjalp dog ikke noget; Folk forholdt sig passive overfor Præstens Opfordring, men de fremkom heller ikke med Indsigelser.

¹ Hugh Blair, Præst og Professor i Edinburgh (død 1800). Hans Prædikener, der havde et noget rationalistisk Præg, vakte meget stor Opmærksomhed.

² Kaldsbreve Nr. 453, Aalborg Biskeark. (Landsark., Viborg).

³ Aktstykker i Aalborg Bispearkiv: Pk. 134, Breve til Stiftsøvrigheden og Bispeembedet, og Biskoppens Kopibog, samt Thisted nordre Amtsprøvtis Arkiv: Indkomne Breve 1819 ff. og Kopibog. Alt i Landsark., Viborg.

Dette tog Birch imidlertid som en Tilkendegivelse af, at Sognet ikke havde noget at indvende, og hans Mening var saa, at den nye Salmebog første Gang skulde være taget i Brug ved Reformationsfesten, men da det viste sig ugørligt at faa Eksemplarerne købt i Aalborg til den Tid, blev Sagen stillet i Bero indtil videre. Næste Aar (1818) tog han den saa op igen, idet han en Dag i Kirken bekendtgjorde, at han nu paa Grund af Beboernes forhen givne enten udtrykkelige eller stiltiende Samtykke agtede at indføre Salmebogen Nytaarsdag 1819, men da han senere fik Bud om den Dag at prædike under Vacance i Klim, bestemte han, det skulde ske Juledag.

Det viste sig nu imidlertid, at Birch slet ikke forstod jydsk Mentalitet, naar han uden videre udlagde Bøndernes Tavshed som et Ja. Den betød i Virkeligheden det modsatte, hvad der gav sig til Kende Juledag, da Præst og Degn sang efter den nye Salmebog, men Menigheden efter den gamle, saa der naturligvis blev megen Uro i Kirken. Bagefter ventede en stor Skare udenfor Kirkedøren paa en nærmere Forklaring, men Birch afviste kun. De følgende Gudstjenester forløb uden Episoder, antagelig fordi ingen sang med, men ogsaa fordi man vilde afvente Svar fra Biskoppen paa en Klage, man havde indgivet til ham over det passerede. Salmerne selv var ganske vist "dejlige og aandrige", men de kunde, skrev de bl. a., ikke finde ud af Numrene, og desuden stødte det dem, at "Helvede" ikke var nævnet, hvortil saa kom, at Præsten ikke havde faaet Tilladelse til at bruge dem ved Gudstjenesterne.

Biskop Jansen svarede sidst i Januar herpaa, at han var bedrøvet over, at man miskendte Præstens rosværdige Hensigter i dette Stykke, da den nye Salmebog havde store Fortrin, og det vilde glæde ham, om man bestemte sig for den. Foreløbig skulde dog den gamle bruges.

Men samtidig lod han Birch vide, at Beboerne havde klaget over, at Bogen var indført uden Beboernes Samtykke, og uden at de havde haft Lejlighed til at anskaffe den, og derfor paalagde han ham uopholdelig igen at tage den afskaffede i Brug, indtil Menigheden efterhaanden var blevet forsynet med tilstrækkelig mange nye Eksemplarer og havde indvilget i Forandringen.

Birch fulgte dog ikke sin Biskops Paabud, da han mente een Gang for alle at have faaet Menighedens stiltiende Ja, men da Bønderne paa deres Side følte sig støttet af Jansen, demonstrerede de næste Søndag i Kirken og overdøvede fuldstændig Degnen med deres gamle Salmer. Præsten agtede imidlertid heller ikke at bøje sig herfor; han vedblev stadig at bruge den evangelisk-kristelige baade ved Gudstjenesterne og Konfirmandundervisningen, og i et Brev til Biskoppen slog han paa, at det var hans Skrivelse til Bønderne, som var Aarsag til den stedfundne Uorden - noget der blev ham meget unaadigt optaget.

Ligeledes klagede han baade til Kongen og Kancelliet over Sagens Udvikling. Han havde, skrev han, "af Kærlighed til sin kære Menigheds Vel" og af "sand Nidkærlighed for en ægte Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed" tilkendegivet sine Sognebørn Majestætens ønske om Bogens Brug, og han mente at have faaet den ønskede Tilladelse, men nu havde nogle retsindige af hans kære Menighed med Vemod beklaget sig over, at en Del igen vilde af med den. Man havde gode Raad, der var kun 7 Fattiglemmer i Sognet, og den gamle Bogs Genindførelse

vilde have en skadelig Indflydelse paa hensigtsmæssig Oplysning og sand Religiositet, hvorfor han anraabte Majestæten om, at "den af mine højt oplyste Sognebørn saa højt anpriste og af min Menighed een Gang antagne og nu i en lang Tid saa brugte Bog ikke maa vorde afskaffet, men vedblive at være i Brug i Menigheden". Kun et Par berusede havde Juledag protesteret udenfor Kirken. "Gerne vilde jeg adlyde min Biskop, men kun for Kongens og hans ophøjede Mænds Dom i det højkongelige danske Kancelli vil jeg staa eller falde".

Der var altsaa nu aaben Krig mellem Bønderne og Birch, som synes at have været meget lidt afholdt i Menigheden, og Sognemændene klagede Gang paa Gang over ham til Aalborg. Biskoppen gav derfor Amtsprovst Carstensen i Thisted⁴) Ordre til at tage Affære, og denne anmodede derefter tjenstligt Præsten om at tilbagesende den Besværing, Beboerne havde indgivet over ham, og som Biskoppen havde tilstillet ham til Erklæring, samt at oplyse, hvordan det ellers gik med Sagen, om ikke Modpartiet havde betænkt sig, saa videre Undersøgelser kunde undgaas. Ligeledes skrev han til Proprietær Mørup og bad ham give en Fremstilling af, hvad der var sket.

Birch svarede meget overlegent, at han skulde have "den Ære" at give de ønskede Oplysninger, saa vidt han da forstod Provstens Skrivelse. Hvad den tilbageholdte Klage angik, maatte han spørge, fra hvem og om hvad den var, thi den over ham angaaende Salmebogssagen var jo indgivet til Biskoppen, saa han maatte bedst kunne give den fornødne Underretning! Forøvrigt var det saadan, at en talrig Menighed nu med vedbørlig Andagt istemte de nye evangelisk-kristelige Salmer, og at de, der vilde lave Uro, blev irettesat af de andre. Skulde de igen blive afskaffet, vilde disse med Grund blive mistænkt for at bidrage til at udbrede Mørke i Stedet for Lys og stifte Uorden i Stedet for Fred og Ro dog at dette ikke vilde ske, haabede han med Tillid til Gud og sine upartiske foresatte."

Noget senere afholdt Provsten, ligeledes efter Biskoppens Paabud, en Visitats i Hjortdal Kirke for at faa nærmere Klarhed over Forholdene. Sognefogden og to andre Mænd fremførte da igen Menighedens Kæremaal over Præstens Fremgangsmaade, hvorefter Carstensen bebrejdede dem deres Optræden og lagde dem "den gode Sag" paa Sinde, bl. a. under Henviisning til de fornuftige Mænds Eksempel. Da det var de tre, der stadig førte Ordet og talte Birch haardt til, mente Provsten, det var dem, der havde ophidset de andre, men da han sagde det, raabte alle i Kirken, baade Mænd og Kvinder, nej, men de vilde ikke have den nye Salmebog, før Kongen befalede dem det, og derefter løb de allerfleste ud af Kirken uden at oppebie Gudstjenestens Afslutning.

Der maa i Forvejen have bestaaet et meget spændt Forhold mellem Amtsprovsten og Pastor Birch, for de Skrivelser til Biskoppen, hvori den førstnævnte skildrer Præstens Færd, er i den Grad fulde af voldsomme og nedsettende Udtalelser om ham, at det maa have anden Grund end Salmebogssagen alene. "Det er Aandsfortærelse", hedder det f. Eks., "at læse den overdrevne Ros for, hvad kristelig Retsindighed han lægger paa sig selv. . . . Ingen anden end han kunde være

⁴ Chr. Ehrenfried Carstensen (1789-1831), Provst 1791, Amtsprovst 1812.

nøjet med at have efterkommet Anordningens Bogstav og saa for Resten være ubekymret, om almindelig Sang kunde finde Sted eller ej". Han mener, at Birch kun vil vinde "Celebritet"⁵) ved sin Handling, men han lyver, naar han siger, at han har faaet Menighedens Samtykke, og at der ikke før den sidste Søndag opstod forargelige Optrin i Kirken. Han kalder hans Skrivemaade "ananiansk"⁶), "thi hans kun alt for kendte Tænkemaade og Forhold giver ingen Grund til at tro paa den rene Nidkærlighed for Guds Ære og sand Kristendom," som han roser sig af overfor Kongen; han lyver baade for ham og Kancelliet, ja paalyver andre Laster og sig selv Englerenhed, idet han frækt stoler paa, at det ikke juridisk kan oplyses, hvad og hvo han er. Provsten foreslaar derfor Biskoppen at lade, som Sagen var afsluttet, eftersom Menigheden nu ifølge Præstens Erklæring havde affundet sig med den nye Salmebog, thi kom der saa igen Uro, og det viste sig, at Folk alligevel slet ikke havde den, var han igen grebet i Usandhed, og dette kunde da dokumenteres for Kancelliet.

Biskop Jansen, der iøvrigt var en personlig Ven af Amtsprovsten, indtog en lignende Holdning overfor Birch, og den Erklæring, han d. 15. Juni indsendte til Kancelliet om Sagen, havde en overordentlig skarp Form. Han stemplede det som en Frækhed af Præsten "falskeligen" at ville give ham (Biskoppen) Skyld for Uroen ved Gudstjenesten, da hans Hensigt tværtimod havde været at skaffe Orden til Veje. "Havde hans paaberaabte kære Menighed været ham virkelig kær, og havde han haft en sand Følelse for den offentlige Gudstjeneste eller haft mindste Grad af Klogskab og Overbærelse med den svage, vilde han ikke have indladt sig i en højst forargelig Sangkamp med sin Menighed, der i Grunden har ham lige saa lidt kær som han den". Efter Carstensens Visitats ser man, at Guds Sag ikke var Præstens, og at Befolkningens Vægning mest skyldtes manglende Agtelse for og Kærlighed til ham. Han foreslog derfor Kancelliet at befale, at Salmebogen først maatte indføres, naar Flertallet - efter Res. af 21. Nov. 1801 - havde givet sin Tilslutning, mens han med Hensyn til Birchs forargelige Opførsel ved Gudstjenesten og hans Ulydighed mod Biskoppens Ordre og hans dumdristige og uforskammede Klage til Kancelliet henstillede dette til dets vise og retfærdige Bedømmelse.

Før der endnu var kommet Svar fra København, tilstillede Birch imidlertid Kancelliet en ny "simpel og sand Beretning", der formede sig som et stærkt Angreb paa Provsten, idet han beskyldte ham for "vel tilfældigt" kun at have taget Hensyn til Uroens Ophavsmand, lige som han insinuerede, at han ogsaa havde æsket Kvindernes Mening, skønt det baade ifølge 1. Kor. 14,34-34, og fordi deres Mænd var til Stede i Kirken, var usømmeligt for Sagen og Stedet. Modstanden kom heraf og af Sognefogdens Mistydning af Biskoppens Skrivelse, men forøvrigt brugtes nu Salmebogen stadig til Opbyggelse baade i Hjemmene og i Guds Hus, i Hytterne og hos de velstaaende med stedse større Glæde. En Afskaffelse af den vilde være en Besværing af de mest oplyste, og vedkommende høje øvrighed vilde da ikke

uden Grund paadrage sig Mistanken om i Stedet for Fred, Lys og Sandhed at have bidraget til Uro og Mørke.

I sin Erklæring til denne Skrivelse bemærkede Provsten meget rigtigt, at det var ubegribeligt, at et forstandigt Menneske kunde skrive saadan til sine højeste foresatte; hans Beskyldninger stemplede han som løgnagtige. Biskoppens Paategning lod heller ikke noget tilbage i Tydelighed: Carstensen var en af alle agtet og elsket Mand, der stod "værdig paa sin Post, udmærket ved Kraft, Lærdom, Sindighed og ædel Følelse for alt, hvad der er godt", mens Birch derimod var uduelig og efterladende. Han raabte om Mørke, men glemte selv Mørkets Gerninger; hvad han var som Kristen, kendte alle, og det var frækt af ham at paabyrde sine foresatte, at de modarbejdede Salmebogens Indførelse. Provsten havde foreslaaet at forflytte ham, men det var Synd at belønne Lasten. Birch søgte nu at trække Sagen i Langdrag, men Følgen var kun, at Forbitrelsen mod ham voksede, og Opbyggelse forebyggedes.

Det er egentlig mærkeligt, at Birch, som Forholdet var, og med det Kendskab, han havde til Provstens Indstilling overfor ham, netop i denne Tid, da man ventede paa Svar fra København, kunde faa sig til - d. 11. Septbr. - at bede ham om en anbefaling - antagelig fordi han tænkte paa at søge bort. Men Anmodningen er ganske vist hverken underdanig eller høflig - tværtimod. Efter at have mindet om, at han i Forvejen har faaet to "Attester" fra ham, 1816 og 1818, siger han om den sidste, at skønt det er meget vanskeligt at se, at den stemmer med vor Religions Aand og Bud og er forfattet i bedste Hensigt, har han dog troet det, fordi han ikke kunde faa sig selv til at mene, at "en Mand med Hr. Amtsprovst og Ridder Carstensens Karakter, Stilling og Alder vilde under en paatagen Menneskekærligheds Maske søge at skade et Medmenneske"⁷). Og da nu min dadelfri Stræben er kendt af flere og selv af højere Vedkommende, og mine Foretagender vil, som jeg haaber, ved den i dette halvandet Aars Løb foretagne Udvikling endog af Deres Højærværdighed skues i et klarere Lys fra en mildere Synsmaade, har jeg allerede i en Skrivelse af 30. Juni sidstleden benyttet den Frihed at udbede mig en anden Attest, og at denne kun maatte bære Sæmpelhedens og Sandhedens umiskendelige Præg, var og er min eneste Bøn". Vil Carstensen ikke udstede nogen Attest, udbeder han sig et bestemt Svar, og han maa da benytte de to andre med behørlige Oplysninger samt en fra Biskoppen modtagen. "Og ske da Guds og Kongens Vilje!"

Nogen anbefaling er næppe kommen!

Den 25. Septb. faldt Kancelliets Resolution. Den gik, som det var at vente, Præsten helt imod, idet den fastslog, at den nye Salmebog ikke maatte indføres i Hjortdal Menighed, før det var godtgjort for Biskoppen, at Flertallet stemte for den, og dette tilmeldtes derefter Pastor Birch ad tjenstlig Vej.

Det var iøvrigt ikke det eneste Nederlag, Præsten led. Den 3. Juli havde Kancelliet ogsaa afvist en Klage fra ham over Skolelærer og Kirkesanger Mogensens i Hjortdal

⁵ Berømmelse.

⁶ hyklerisk; jfr. Apostl. Gern. 5,1-11.

⁷ I Randen har Carstensen skrevet: "Den uheldige Mand! Hans Sjæl finder Trang til at forklare alt til andres Skade. For den rene er alting rent. Havde han været min egen Søn, som han Gud have Lov ikke er, kunde jeg ikke givet hans Sag en for ham fordelagtigere Vending, end jeg gav den".

og paalagt Biskoppen at tilkendegive ham dets Misfornøjelse med den. I Forvejen havde baade Jansen og Carstensen fremhævet Lærerens gode Forhold og Flid, mens Birch stempledes som forsømmelig, uforstandig og trættekær. "Ilde plaget er dog den Menighed, der sættes i Forbindelse med en saadan Sjælesørger!" At Biskoppen baade i Hjortdal og i Aalborg havde foreholdt ham hans onde Rygte, havde ingen Indflydelse haft.

Saa var det kun en ringe Trøst for Birch, at Kancelliet samme Aar gav ham Medhold i en Strid, han ogsaa havde faaet med Kirkejeeren, Proprietær Mørup, der havde klaget over, at Præsten vilde have Kirkenøglen hjemme hos sig. Det fastslog nemlig, at da Præsten boede $\frac{1}{8}$ Mil fra Kirken, maatte han have Ret til at beholde den, kun at han afleverede den, naar det gjordes nødvendigt, samt sørgede for, at Døren blev oplukket i betimelig Tid paa Helligdagene.

Ud fra Provsts og Biskops eenstemmige og haarde Dom om Pastor Birch maatte man slutte, at han har været ganske uværdig til at være Præst, men Spørgsmaalet er dog, om deres Udtalelser alligevel ikke er vel stærkt paavirket af deres Uvilje mod ham. Paa den anden Side kommer man alligevel næppe udenom, at han ikke burde have været i gejstlig Virksomhed, og at hans halsstarrige Optræden og til det sygelige grænsende Selvfølelse kun var skikket til at skaffe ham Uvenner overalt. Hans Skildring af Salmebogsstridens Forløb var heller ikke i Overensstemmelse med Sandheden.

Under alle Omstændigheder forblev han dog uanfægtet i sit Embede, og da Hjortdal 1823 blev sammenlagt med Kollerup og Skræm - at Præstegaarden 1813 var brændt, kan have medvirket hertil⁸) - blev Birch Præst for alle tre Sogne med Bopæl i Kollerup. Her døde han 1828.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1949, side 356-368)

⁸ Præstegaardsjorden, der 1819 opmaales til 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. Hartkorn, blev 1825 bortsolgt ved (2.) Auktion.